

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.054
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філологічних наук, професора, декана факультету
філології і журналістики Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Вільчинської Тетяни Пилипівни

на дисертаційне дослідження Слободяна Назарія Васильовича на тему:
«Рецепція Німеччини в усних автобіографічних наративах українців»,
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань
03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 «Філологія»

Всебічний аналіз дисертаційного дослідження Слободяна Назарія Васильовича на тему «Рецепція Німеччини в усних автобіографічних наративах українців», представленого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради ДФ 58.053.054 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, дає змогу зробити комплексний висновок щодо його актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності, надати загальну оцінку дисертації.

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Дослідження усної народної творчості як інструменту для розуміння життя народу в контексті міжнаціональних взаємин належить до перспективних напрямків сучасної фольклористики. Сьогодні дослідники фольклору все частіше звертають увагу на усні тексти оповідного характеру (усні автобіографічні наративи) про інші держави, інші народи, що дає змогу краще зрозуміти й українську ментальність. Актуальність дисертаційного дослідження Н. Слободяна визначає науковий інтерес саме до фольклору про німців і Німеччину, який дослідник вважає невід'ємною частиною усної

народної творчості та розглядає крізь призму суспільно-політичних подій (Перша і Друга світові війни, хвилі еміграції і заробітчанства та масове переселення у зв'язку з повномасштабною російсько-українською війною в 2022-2024 рр.). Погоджуємося з дисертантом у тому, що суперечки про належність подібних текстів до фольклору все більше відходять у минуле, натомість досвід людей, які, опинившись на лінії зіткнення, переживши окупацію, змушені були виїхати до інших країн, потребує обов'язкового осмислення (с. 27). Вважаємо, що дослідження рецепції Німеччини в усних автобіографічних нарративах українців є однією із тих важливих тем, що вимагає постійного перегляду методологічного інструментарію, врахування лінгвістичного потенціалу відповідних нарративів із метою встановлення того, як усна традиція впливає на форми нашої комунікації та вирішення проблеми міжетнічних контактів і заповнення лакун, що не отримали належного висвітлення у сучасній українській фольклористиці.

Крім того, актуальність рецензованої праці зумовлена її інтегральним характером, тобто спрямованістю в інші наукові галузі, зокрема антропологію, соціологію, психологію, лінгвістику, історію, що дозволяє осмислювати український фольклор у широкому типологічному контексті.

Заслуговує схвалення і те, що тема дисертації тісно пов'язана з пріоритетними напрямками досліджень кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Національні моделі української та зарубіжної літератури» (НДР № 0118U003136).

Наукова новизна результатів проведених досліджень.

Дисертаційне дослідження Н. Слободяна характеризується новизною та оригінальністю завдяки комплексу актуалізованих положень, розглянутих у ході аналізу, як-от формування подієвого ряду, фабули, сюжету усних автобіографічних нарративів про Німеччину, трансформація образу німця в нарративах ХХ-ХХІ ст., об'єктивація мотиву «далекої землі» в оповідях українців.

Некоректно оформлених запозичень чи будь-яких ознак неправомірного використання матеріалів інших дослідників без зазначення їхнього авторства не виявлено.

Практична цінність роботи та рекомендації щодо її подальшого використання.

Практичне значення результатів і висновків дисертаційної роботи передбачає можливість їхнього використання для дослідження рецепцій інших країн і народів, а також того, як усна традиція впливає на форми нашої комунікації, формує наші оповіді, навіть впливає на ухвалення рішень. У науково-практичній площині представлені в дисертації теоретичні положення, методологічний інструментарій та фактологічний матеріал можуть стати основою для подальших ґрунтовних досліджень із фольклору, для написання монографій, підручників, посібників. Слушним вважаємо зосередження уваги на значенні отриманих результатів і для навчального процесу, зокрема їхнього використання під час вивчення теорії та історії українського фольклору. Крім того, погоджуємося, що зібрані матеріали можуть бути корисними для дослідників, що працюють в інших галузях науки, насамперед фахівців із романо-германської філології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність наукових результатів, висновків і рекомендацій досягається значним чином коректним використанням різних методів. Н. Слободян вдало поєднав методи і методики, поширені в наратології, імагології та фольклористиці (метод аналізу наративних трансформацій, метод структурованого наративного інтерв'ю, порівняльно-історичний та порівняльно-типологічний методи). Водночас, на нашу думку, варто було зазначити і загальнонаукові методи і прийоми, як-от аналізу, синтезу, узагальнення чи описовий метод.

У роботі досить повно представлена і теоретико-методологічна основа дослідження (імпонує докладний аналіз праць не лише українських, а й

зарубіжних учених). Разом із тим хотілося б більше посилань на вітчизняних учених, які працюють у галузях лінгвофольклористики, міфопоетики, прагматики.

Достатньою, на наш погляд, є також джерельна база. З одного боку, це тексти неказкової прози, розміщені у фольклорних збірниках ХХ-ХХІ ст., а з іншого – 161 структуроване нарративне інтерв'ю, з яких 70 записані та розшифровані самим автором від жителів Тернопільської, Івано-Франківської, Волинської, Львівської, Рівненської, Миколаївської, Київської та Хмельницької областей впродовж останніх трьох років (загальний обсяг розшифрованих матеріалів близько 800 сторінок).

Значною мірою достовірність результатів у роботі засвідчують 8 рисунків та представлені в додатках анкета і список інформантів.

Змістове наповнення дисертаційного дослідження.

Дисертація Н. Слободяна складається зі вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі, як і годиться, сформульовано мету і завдання, вказано об'єкт і предмет дослідження, окреслено методи, обґрунтовано актуальність теми, зазначено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, апробацію матеріалів дисертації.

Структура роботи засвідчує орієнтацію автора на поліаспектність і повноту аналізу. Дисертація складається з трьох розділів, які об'єднують сім підрозділів. У першому розділі **«Усна народна проза про Німеччину: історіографічний та методологічний аспекти дослідження»** Н. Слободян з'ясовує поняття усного нарративу, розглядаючи його в міждисциплінарному аспекті; докладно висвітлює історію вивчення фольклорних текстів про Німеччину та вмотивовує релевантність запропонованої методики для аналізу досліджуваних автобіографічних оповідей. Імпонує використання методу структурованого нарративного інтерв'ю, який передбачає спочатку фіксацію інформації та цифрові носії, а потім її розшифрування, що

дозволяє зберегти лексичні, фонетичні і граматичні особливості мовлення оповідачів.

Щодо другого і третього розділів «**Структурні особливості усних автобіографічних наративів про Німеччину**», та «**Образно-символічна парадигма автобіографічних оповідей**», то вони носять практичний характер і містять більш істотні наукові результати, які можна окреслити такими положеннями:

- встановлено, що проаналізовані автобіографічні оповіді належать до текстів меморатів або текстів-хронікатів (щоправда, з роботи не зовсім зрозуміло, які з двох видів текстів трапляються частіше);
- з'ясовано специфіку формування подієвого ряду, який, за В. Шмідтом, відповідає п'яти критеріям подієвості – релевантність зміни, її непередбачуваність, консекутивність, незворотність і неповторюваність);
- розмежовано гомодієгетичні і гетеродієгетичні наративи та умотивовано думку про те, які з них переважають і чому;
- визначено типи фабул, використаних оповідачами, насамперед про «далекі землі» і народ, який там проживає;
- проаналізовано «німецькі» наративи з погляду темпу розповіді, що, за Ж. Жанеттом, включає 4 складники: сцену, резюме, паузу й еліпсис (зауважимо, що автор досить переконливо пояснює еліпсис відсутністю у наративах історій про власний негативний досвід оповідачів);
- зацентовано увагу на відмінностях між чоловічою і жіночою фольклорною розповіддю;
- створено фольклорний портрет амбівалентного образу німця та з'ясовано особливості його трансформації в усних оповідах українців про Німеччину, починаючи з другої половини ХХ ст. і до сьогодні;
- досліджено мотив «далекої землі», розглянутий крізь призму фольклорно-міфологічного мотиву «райського саду», що, своєю чергою, дозволяє зробити висновок про міфологізацію простору.

Загалом слушним вважаємо думку дисертанта про те, що російсько-українська війна актуалізувала протиставлення позитивного німця і негативного росіянина, що повною мірою засвідчив проаналізований матеріал.

Висновки в роботі маніфестують основні результати виконаного дослідження та ґрунтуються на узагальнених твердженнях, викладених після кожного розділу.

Достатнім є список використаних джерел. До позитивів роботи належать додатки.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим нормам.

Дисертаційне дослідження Н. Слободяна характеризуються виваженою загальною логікою, відображеною в структурі роботи, відповідно до якої розкривалися її основні положення.

У результаті проведеного аналізу одержано низку фактів, що заслуговують схвалення, а саме: зібрано об'ємний матеріал усних автобіографічних наративів про Німеччину, німців, німецький спосіб життя, значну частину яких автор зібрав сам; з'ясовано структурно-семантичні особливості таких фольклорних текстів; їхню образно-символічну природу; представлено характеристику так званих ментальних карт, конструюючи які, українці частіше ідеалізують Німеччину та моделюють позитивний образ німця, на відміну від образу росіянина, що асоціюється в нинішніх реаліях із ворогом.

У дисертації Н. Слободян презентував новий підхід до вивчення автобіографічних наративів про чужі землі та людей у сучасній фразеологічній парадигмі. Зміст роботи повною мірою розкриває ключові аспекти задекларованої теми, відповідає меті і завданням, а отримані результати засвідчують новизну дослідження та мають практичне значення. Відзначаємо також концептуальність викладу та точність і стислість висновків.

Повнота викладу основних положень дисертації в наукових публікаціях.

Основні положення та найбільш вагомі результати дисертаційного дослідження, поданого до захисту, опубліковані в необхідному обсязі в наукових виданнях України, пройшли відповідну апробацію на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, у тому числі закордоном. Результати, отримані дисертантом під час виконання роботи, представлені в 11 доробках автора, з яких 3 – статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 3 – публікації у періодичному виданні «Studia metodologica» і 5 – це тези в збірниках матеріалів конференцій, колоквиумів. Загалом вимоги щодо кількості та якості публікацій виконано.

Зауваження та дискусійні положення до змісту дисертації.

Зазначимо, що принципових зауважень до теоретичних положень, викладених у роботі Н. Слободяна, інтерпретації досліджуваного матеріалу немає. Водночас рецензована праця спонукає до роздумів, дискусій, побажань. До висловлених раніше додамо такі:

1. Так, позитивне враження від підрозділу, присвяченого імагології (3.1.1), посилилося б, якби дисертант докладніше проаналізував опозицію *свій – чужий*.

2. На жаль, у роботі не використано статистичного (кількісного) методу, що дозволило б конкретизувати висновки стосовно того, яких фольклорних текстів – меморатів чи хронікатів – виявлено більше або в яких пропорціях представлені гомодієгетичні і гетеродієгетичні тексти.

3. На нашу думку, аналізуючи фольклорні тексти про Німеччину, варто було більше уваги приділити поняттю хронотопу.

4. Дослідження виграло б, якби його автор простежив, чи відрізняються усні автобіографічні оповіді, записані від респондентів із західних і східних областей, від жителів міста та села.

5. У дисертації, на жаль, трапляються й окремі мовні огріхи і неточності, як-от: *зберігати граматичні та синтаксичні особливості* (с. 3), або при відмінюванні прізвищ (с. 63), чи непослідовному вживанні термінів в одних випадках у лапках, а в інших без них, пор.: меморатна конвенція (с. 73) і «меморатна конвенція» (с. 75).

Разом із тим висловлені зауваження і побажання аж ніяк не применшують загальної високої оцінки наукового доробку Н. Слободяна та не впливають на позитивне враження від роботи.

Загальний висновок.

Дисертаційна праця Назарія Васильовича Слободяна відзначається самостійністю, актуальністю порушеної проблематики, концептуальністю викладу та має важливе практичне значення. Чітка логіка дослідження, послідовність викладу та доказовість положень і висновків – це ті характеристики, які надають дисертаційному дослідженню цілісності, повноти, завершеності. Усе це дає підстави зробити висновок, що дисертація «Рецепція Німеччини в усних автобіографічних наративах українців» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор, Слободян Назарій Васильович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
декан факультету філології і журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
«9» травня 2024 року

Тетяна
ВІЛЬЧИНСЬКА

А

Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА

Автор цифрового
підпису Тетяна
ВІЛЬЧИНСЬКА
Дата: 2024.05.14
11:32:08 +03'00'

